

ИЗЛИЧЕНОТО СЛОВО НА ЙОРДАН БАДЕВ

Виолета Радева

Йордан Бадев е роден на 25 февруари 1888 г. в Битоля - най-западния край на българската земя, ключа към Македония, както сам определя родния си град в едноименна статия. От ранното си детство е закърмен с националноосвободителните борби на най-мъченическата част от нашия народ и това предопределя голямата тема в живота му - освобождението на многострадална Македония. В книгата си със спомени "От ранно детство" (1928 г.) той разказва за неотразимото влияние на учителя по математика в Битолската гимназия Даме Груев върху юношеската му душа. За революционера с "пронизни очи", за човека със "себеотрицание и вяра в светостта на делото" Бадев ще напише след години великолепна книга, напълно непозната на нашите съвременници.

В годината на Илинденското въстание четиринайсетгодишният Йордан Бадев става член на революционния кръжок: "Записаха ме при всички установени формалности: препоръка за преданост към великата тайна и гаранция за честна и самоотвержена служба. И после тържествена клетва в тъмна стая над револвер, кама и евангелие". По-големите момчета тръгват по планинските усои. Нему е възложено да изнесе патроните и цървулите им до най-близкото манастирче, където те го чакат. В пламъка на Илинден изгаря над Смилево по-големият му брат Иван - знаменосец на Сугаревата чета. Години по-късно в белградския затвор е убит като непоправим "бугараш" най-малкият му брат Александър. И него не отминава насилствената смърт - все заради свободна и единна България, заради българското национално самосъзнание.

След като завършва българската пълна класическа гимназия в Битоля, Йордан Бадев записва славянска филология в Софийския университет. Много скоро обаче освиркването на княз Фердинанд при откриването на Народния театър през 1907 г. става причина да се върне в родния си град. Тогава съдбата посочва с пръст неговото призвание - възлагат му да редактира нелегалния революционен лист "Пелистер". Сериозната си журналистическа и критическа дейност обаче започва като сътрудник на солунския в. "Право". Публикувал е в редица вестници и списания като "Родина", "Сердика", "Просвета", "Звено", "Народност", "Мироглед", "Слово", "Македония" и други, а от 1922 г. става редовен автор на сп. "Златорог".

Йордан Бадев е сред членовете основатели на Македонския научен институт наред с Александър Станишев, Александър Балабанов, Андрей Ляпчев, Андрей Протич, Атанас Яранов, Георги Баждаров, Георги Баласчев, Данаил Крапчев, Ефтим Спространов, Иван Георгов, Иван Снегаров, Йордан Иванов, Кръстю Сарафов, Любомир Милетич, Михаил Арнаудов, Никола Милев, Симеон Радев, Теодор Траянов, Христо Силянов и други.

Получил отлично образование в Лозана, Швейцария, ерудиран, с усет и вкус за трайното и стойностното в изкуството, Йордан Бадев общува интелектуално и човешки със забележителни личности в българския обществен и културен живот: проф. Никола Милев, Тодор Александров, Димитър Шишманов, Владимир Василев, проф. Михаил Арнаудов, Димитър Талев, Чудомир, Асен Разцветников.

Синът му пази по чудо оцелели писма от някои от първенците на духовния ни елит между двете световни войни. Част от тях г-н Бойко Бадев ми беше предоставил и с негово разрешение съм ги публикувала на страница "Кафене България" във в. "Демокрация". Те са недвусмислено свидетелство за уважението и признанието, на които се е радвал.

Четвърт век е учителствал в Самоков и в София. Бил е и заместник-директор на Втора софийска девическа гимназия. От 8 октомври 1928 г. до 10 октомври 1929 г. е драматург на Народния театър, а от тази дата до 26 юли 1931 г. е драматург и артистичен секретар. Директори в този период са Никола Т. Балабанов и Владимир Василев. От 1931 г. до смъртта си е редактор на културната страница на най-авторитетния столичен вестник "Зора", където за 13 години помества стотици страници статии, рецензии, отзиви, бележки за юбилеи или поменни слова. Той не бяга от парливите литературни и политически въпроси на деня, не се бои да отстоява принципно и честно мнението си без оглед на конюктурата дори когато съзнава, че срещу него се изправя сила, на която не би могъл да противостои. Бадев е написал много статии в защита на справедливата кауза на българите от Македония. Перото му често пъти посяга към темата за съдбата на поробената родна земя, за родените там поети, жертвали таланта и живота си пред олтара на отечеството, за будителите и революционерите.

Той е сред верните последователи на Тодор Александров. Иван Михайлов твърди, че по време на управлението на БЗНС - от 1921 г. до средата на 1923 г. - се наложило за определен период Бадев да се крие заради преследванията, на които земеделското правителство подлага дейците на ВМРО, макар да не се е занимавал с нелегална дейност. Известно време е бил представител на ВМРО в Париж. Заради тесните си и активни връзки с ръководството на ВМРО, нему е възложено през 1924 г. да осветли истината в брошурата "Заговорът срещу Тодор Александров". В този акт можем да открием една от причините за неговото убийство през септември 1944 година. Ето показателни редове: "Болшевиките се убедиха, че и по традицията си, и по самосъзнанието си, и по морала си ВМРО е една крепост, която едва ли би могло да се превземе, без да бъде премахнат поне един от главните защитници. А да се превземе тази крепост значеше, по тяхна преценка, да се улесни твърде много настъплението на съветизма към Югоизточна Европа". Или тези констатации: "Двама-трима търгаши "революционери" около Алеко, двама-трима партизанстващи користолюбци около Г. Занков и неколцина продадени македонстващи комунисти и комунистуващи македонци около Чулев, Влахов и Димо х. Димов, ето тайфата, която по хитрото и златно внушение на Москва устрои и изпълни на 31 август т.г. пъкления заговор против Т. Александров".

Иван Михайлов в спомените си свидетелства, че в края на 1924 г. са отправяни закани към много македонци, сред които са били самият той, Йордан Бадев, Александър Протогеров, Григор Василев. В свое изложение "Защо убих Паница", печатано в македонските вестници, Менча Кърничева пише, че в началото на 1925 г. земеделските емигранти в Белград Коста Тодоров и Александър Оббов, в присъствието на Коста Паница, решават да продължат да поддържат четническите акции и да засилят терора и убийствата в България. Замисляли и въстание в Западна България, което щяло да бъде подкрепено с навлизане на въоръжени емигранти и сръбски части. Там Менча Кърничева съобщава още, че, бидейки близка с балдъзата на Паница Магдалена и нейния годеник Л.

Бумбаров, тя е чувала закани към видни лица в България, сред които споменава Йордан Бадев, Григор Василев, Наум Томалевски и други. "В хотел Мариакхилф пред мен и пред семейството си - пише М. Кърничева - Паница каза: "Когато веднъж се установи селско-работническо правителство в България, такава сеч ще падне над македонците, че и ония, които биха останали живи, не ще посмеят да се наричат македонци". Тези думи не остават празна закана. Двайсет години по-късно лично Лев Главинчев с няколко садисти като него методично избива всички македонци в пределите на България, които не приемат коминтерновските планове за създаване на "македонска нация". На територията на Вардарска Македония същото правят Титовите главорези.

За осъществяването на националния идеал - цялостното етническо обединение на българския народ в рамките на населяваните от векове територии, Йордан Бадев участва и в Балканската, и в Първата световна война. Войник на тази кауза остава до мъченическата си смърт. Втората важна причина, заради която е ликвидиран Йордан Бадев, е неговият антикомунизъм и антисъветизъм. Синът му разказва, че през късното лято на 1944 г., когато грохотът на съветските оръдия се чувал на крачка от северната ни граница, майка му се обърнала с тревожното питане: "Йордане, защо не прекъснеш вече това писане. Защо ти последен трябва още да се появяваш във вестника. Всички го напуснаха. Помисли за последиците". Баща му отсякъл: "Спести си съветите. Гледай си кухнята!"

Сигурно е разбирал, че е обречен. Навярно като всеки човек се е молел чашата да го отмине. Но изборът си той е направил отдавна, направил го е честно, в съгласие с моралните си принципи. Позициите си на гражданин и на литературен критик винаги и неизменно е изразявал открито, недвусмислено.

В литературен портрет на Йордан Бадев, поместен във в. "Слово" от 5 септември 1942 г., Методий Маринов обрисова обстановката, в която твори критикът: "Просторна стая, украсена с картини от български художници, фино бюро-писалище, над което виси портретът на Бадевия син, вдясно портретна карикатура на писателя от Ал. Добринов. През прозрачни и обагрени завеси септемврийският ден ръси меки лъчи. В тоя ореол лицето на нашия събеседник се вижда като нахвърляно с топли бои от палитрата на художник-модернист". Две години по-късно, в също такъв ден - 20 септември - този естет с неподкупна съвест, както кратко и изчерпателно го определя проф. Михаил Арнаудов, ще бъде отведен от двама мъже в кожухчета и бричове, препасани с револвери. След няколко седмици вестниците го обявяват за безследно изчезнал. Никой повече няма да узнае къде е хвърлен трупът му, къде лежат костите му.

Макар (по спомени на сина му Бойко Бадев) през първите месеци на 1944 г. да му предлагат поста на културно аташе в Осло - шанс да избегне трагичната си съдба, - Бадев, верен на един по-висш идеал за служене на народа си, отказва. Вечерта на 8 септември 1944 г. по радиото предават съобщението за нахлуването на съветските военни части на територията на България. Когато от апарата се понасят кресливите частушки на хор "Пятници", от скованото гърло на Йордан Бадев се изтръгва шепотът: "С България е свършено!"

Наскоро след деветосептемврийския преврат във в. "Работническо дело" се появява статия срещу литературния критик. Неин автор е Д. Б. Митов. Той е

издавал шестнайсет години в "Литературен глас" и не може да преглътне мнението на Бадев, че литературната група около седмичника с писанията си ще остане като "свидетелство за литературния разврат" на своето време; че вестникът "крета като боклукчийска кола, за да събира де що намери литературен измет". Статията е пълна с политически квалификации - обикнатия стил на комунистите и на ляво ориентираната интелигенция. Събират се приятели на чашка и шумно поздравяват автора, задето е "натрил носа" на този "великобългарски шовинист". Сред тях седял и Лев Главинчев. Слушал, усмихвал се, механично късал лист хартия и накрая рекъл: "Ах, да! Статията е тъкмо на място, но срещу един мъртвец". Присъстващите смутено се умълчали. Не се съмнявали, че Главинчев знае какво говори.

Защото на 20 септември 1944 г. именно бандата на Лев Главинчев арестува Йордан Бадев. Казват, че преди да го убие, Главинчев го е измъчвал садистично. На 4 април 1945 г. Шести състав на т.нар. народен съд го осъжда *post mortem* на смърт заедно с Данаил Крапчев и Райко Алексиев, за да конфискува цялото им имущество и да придаде някакъв вид на законност на саморазправата, отнела в рамките на около тридесет дни живота на над 30 хиляди българи. По време на процеса срещу него свидетелстват Николай Райнов и Христо Радевски. "Йордан Бадев изигра една съвършено отрицателна роля - категоричен е Н. Райнов. - Критици като него смятаха, че не са критици, ако от отзивите им не излезе, че те са по-умни от писателите, че те виждат по-далече от тях и знаят много повече." Това изрича писател, който добре знае, че недолюбваният от него критик е вече мъртъв и не може по никакъв начин да се защити. Писател, който се смята за един от стълбовете на теософското дружество у нас, тоест за духовен и просветлен.

Думите на Хр. Радевски не могат да ни изненадат: "Йордан Бадев го мразят даже и онези, които не споделят прогресивни възгледи върху изкуството. Ние го наричахме "литературен фелдфебел", той съскаше срещу всяка ведрина, срещу всяка свежа струя в нашето общество и културен живот. Цялата наша преса до 9.09.1944 г. с изключение на в. "Мир", "Заря" и "Дъга", служеше изцяло на каузата на немците и правителството. Не случаен е този виц, че Хитлер, когато имал неуспех и искал да се окуражи, четял български вестници".

"Запомнил съм Йордан Бадев като най-тихия, най-благия човек в редакцията на в. "Зора". Обикновено седеше от лявата страна на Данаил Крапчев. Виждам го привечер, когато почва истинската работа за задоволяване на ненаситния вестник. Пише или чете - Бадев е винаги вгълбен в себе си. Електрическата светлина открояваше наведената му глава, плъзгаше се по изящните черти на лицето му. Ако не се движи, ще помислиш, че това е някакво изваяние. Гледа през елипсовидни очила. Вдига глава само когато някой му донесе материал за преглед. Ще се усмихне едва доловимо, ще благодари с едно кимване, пак се навежда и потъва в своя свят. Струваше ни се, че е в състояние да се затвори в себе си до там, че нито телефонни разговори, нито обичайните запитвания и пояснения на редакторите можеха да го откъснат от неговия свят. Извънредно внимателен към всичко, което му се поднася за преглед... Трябва да кажа, че Йордан Бадев, колкото и сдържан да беше външно, много се вълнуваше, до просълзяване, в случаи като смъртта на Страшимиров. Смъртта на Йордан Йовков обаче буквално го съкруши. Поменната статия Бадев написа просълзен.

Повтаряше: "Йордан Йовков е незаменим. Ще се роди ли някога един втори Йордан Йовков?"

Позволявам си този дълъг цитат от покойния Христо Огнянов, защото е свидетелство на съвременник, който непосредствено го е познавал и като журналист във в. "Зора" е можел да добие преки впечатления както от човека, така и от твореца Бадев. Дистанцията от няколко десетилетия е изчистила спомена от несъщественото, от маловажното и преходното. Придала му е релефност, наситила го е със значения. Има и още една причина. Тези беседи за литературния критик, четени по радио "Свободна Европа" през 1991 г., отдавна отзвучаха ведно с всеобщата еуфория и с вярата, че най-сетне възтържествува **истината**, а почтеността ще е качество от висш порядък, а не повод по-скоро за присмех.

Комунистическата ненавист към Йордан Бадев граничи с патологичното. Заклеймен като "фашист" и "великобългарски шовинист", той има през петте болшевишки десетилетия участта не само да бъде физически ликвидиран от садиста Главинчев, но и да бъде заличен, изтрит като име от историята на българската литература, на българската култура. А в периода между двете световни войни и до самия преломен девети септември авторитетът му непрекъснато расте, в мнението му се вслушват и почитатели, и врагове, с преценките му се съобразяват писатели, художници, артисти. В лицето на Йордан Бадев българските творци са имали предан и доблестен ценител, който от меродавната трибуна на в. "Зора" е утвърждавал истински стойностното в делото им. Бадев е от малцината наши литературни критици със своя физиономия, с категорично установена и изразена позиция. За него изкуството не е затворена, самозадоволяваща се сфера на човешка дейност, а отзвук на общочовешки и граждански нрави със социално и културно значение.

Творческото му дело е "едно дело на кураж", както твърди Владимир Василев. За такава неудобна позиция - да остава често пъти сам срещу мнозина защитници на посредствеността, се иска "чистота в подбудите", стократно проверена истина и открито действие. Куражът му е кураж на убеждението, позициите му не познават маскарада и той стои на тях неотстъпно. Но далеч не личните литературни "обиди" стават причина за гибелта на Йордан Бадев. Трубадурите на комунизма не можаха да му простят други грехове - че е сред най-пламенните синове на многострадалната българска земя Македония и активно е работил за национално обединение; че методично разобличава престъпленията на руския болшеvizъм и посочва неговия мракобеснически и диктаторски характер.

Парадоксална е неистовата омраза, която комунистите изпитват към Йордан Бадев и в миазмите на която те се опитаха да потопят и да удавят дори спомена за него. Критическото му и публицистично творчество осъди на небивал остракизъм, на насилствена смърт. Физическото му убийство не ги задоволи. Защото колкото и да бяха морално и интелектуално тъпи, с инстинкта си на хищници усещаха, в разрез с афишираната от тях марксистко-ленинска догма "битието определя съзнанието", че Истинното Слово е непобедимо, безсмъртно и опасно за диктаторската им власт. Като унищожиха човека и написаното от него, те може би повярваха, че са постигнали целта си? Едва ли! Методично и целенасочено поколение след поколение се възпитават в ненавист към

"бадевщината" - термин, изкован от нарцистичния и изживяващ се като най-големия български журналист Йосиф Хербст. Освен заклетите му врагове Георги Бакалов, Тодор Павлов, Людмил Стоянов, Христо Радевски, Д. Б. Митов, Иван Руж, с перо, потопено в злъч, пишат срещу него и епигоните, официозните критици марксисти от "априлското поколение". Злобата не е изхабила жилото си дори до днес.

В "Речник на българската литература", том 1, издание на БАН, интересуващите се от родната литература могат да прочетат за Бадев не друго, а добросъвестен донос в стил Шести отдел на Държавна сигурност, както и да се насладят на пълния комплект от комунистически заклинания и анатемии. Авторът Лазар Цветков постановява своята окончателна и неподлежаща на оспорване присъда: "Винаги тегне към нездрави и предвзети идеи, към буржоазно политиканство. Мисълта му е повърхностна и отвлечена. С окончателното преминаване на България в лагера на фашистката реакция перото му става лекомислено, неаргументирано, невъздържано и избива в гьобелсовска апологетика на великобългарския шовинизъм и монархофашизъм". Оценката на Л. Цветков е отблъскващо востра, елементарна и дълбоко невярна, защото е не оценка на литературен критик, скъпящ професионалното си достойнство, а чисто политическа присъда, изречена дори не от партийен секретар, а като че ли излязла от перото на кадрови доносител.

С името на Бадев бил свързан "най-черният период на фашистки терор върху прогресивната българска литература", понятието "бадевщина" означавало "полицейско преследване на творци и на произведения с демократична ориентация". И "съкрушителният" аргумент: "С дълбокопробни политически инсинуации, пасквили и клевети по адрес на писателите-комунисти и демократи той си спечелва омразата на честномислещата интелигенция в България". Не напомнят ли тези думи на клеветническите свидетелски показания на Хр. Радевски? Подобно словоблудство едва ли би заслужавало някакво внимание, ако съчинителят на тези откровения не бе класиран от новите активни борци в списъка на "най-храбрите воители" срещу комунистическия тоталитаризъм. А върху прозрелия далече напред в зловецата същност на комунистическия режим хуманист, родолюбец и талантлив критик продължава да тегне кафявата сянка на обвиненията във "фашизъм".

През 1994 г. с конкурс на Националния център за книгата излиза "Речник по нова българска литература, 1878-1992", дело на Института за българска литература при БАН. Претенцията на това издание е да бъдат представени "с вещина и обхват от най-добри специалисти личности, явления и процеси, оценени обективно и тълкувани в духа на новото време"! Докато на убития от комунистите литературен критик са посветени 54 недостойни реда, на марксиста Георги Бакалов, когото днес едва ли някой вече брое за "литературен критик" и който няма нито едно вярно попадение в оценката на художествените произведения, са отделени ни повече, ни по-малко от цели 172 реда! Авторът на 54-те реда се отказва от предишния си яростно-разобличителен тон, за сметка на снизходително-иронично говорене. Според него съмишлениците и симпатизантите на Бадев "преувеличават качествата му на политически деец, журналист и критик". Набързо преустроилият се "идейно" литератор дори недоумява защо били толкова "шумни" споровете "около личността и делото на Б.". Виновни за тези "шумни спорове", абсолютно неадекватни според него, били

"балканските битови и полит. нрави, класово-егоистични ежби и пределно висок градус на партизанските страсти". Освен това "неохотно и не особено вещо Б. анализира крупни фигури на бълг. литература". Какъв му е недостатъкът? Много ясно: "подценява някои талантиливи представители на соц. течение в литературата"!

Както става ясно, нищо ново или по-различно от онова, което един комунистически корифей, какъвто е акад. Владимир Топенчаров, казва: "Перото на Маджаровци, на Бадевци, на Крапчевци притежава определени публицистични качества; то е литературно изискано, но е изградено върху преднамерени класови, буржоазни цели. То е убедително за политическия невежа и създава политически невежи". Как "преустроилият се" автор да не бъде в синхрон с ретроградния историк на българския печат, като са възпитани и израснали в една партийна школа, тази на комунистите-болшевици?! Школа, чиито последователи могат да твърдят напълно убедено, както това прави същият академик, че: "Публицистичният талант не е просто природен дар. Той е функция на класово-партийните отношения". Няма грешка! Талантът според марксистите не струвал нищо, когато не служел на партийните повели!

Какви са "нездравите и предвзети идеи" на Бадев? В какво се изразява "лекомислието" на неговото перо? Къде има "гьобелсовска апологетика на великобългарския шовинизъм и монархофшизъм"? Впрочем какво има пред вид Л. Цветков, когато говори за "великобългарски шовинизъм" и с какво Йордан Бадев е толкова омразен на комунистите?

Националните предатели винаги са защитавали дълбинно гузната си заради родоотстъпничество съвест чрез изфабрикуваното от коминтерновци нелепо обвинение във "великобългарски шовинизъм", когато става дума за общата воля на нашия народ да се обедини в етническата си цялост. Съпоставката подсказва и кои са били решаващите основания за светкавичното ликвидиране на Йордан Бадев веднага след военния преврат и окупацията на България от съветската армия на 9 септември 1944 година. Изконно българските позиции, дълбоката синовна любов на Йордан Бадев към родната Македония, неговата десетилетна борба за възтържествуване на националноосвободителния български идеал не могат да му простят главинчевци, тодорпавловци, коминтерновци и всички останали национални предатели.

Към непростимата вина на Бадев, че е българин от Македония и последователен защитник на нейния български характер и принадлежността ѝ към България, се прибавя и другата му смъртна вина - неговият антисъветизъм, неговият антикомунизъм. Дори в най-благосклонните си бегли споменавания днешните му формиращи в калъпа на марксистическите постулати отрицатели са "еволюирали" до констатацията, че бил "консервативен" критик; че бил "официален" критик, "постепенно добиращ се до теорията за своеобразна фашистка партийност" (учебник по литература за XI клас). "Фашистка партийност" левите вечни галеници на властта, на всяка власт през последните вече 80 години, наричат отхвърлянето на самата идея писателят да бъде подчинен, ограничен, дирижиран от една партия - все едно болшевишка или националсоциалистическа, да бъде роб на партийна идеология и войник на сектантска догматика.

Да вникнем в сърцевината на това безогледно отрицание, може да ни помогне статията на Йордан Бадев "Писател и гражданин", поместена най-напред в сп. "Златорог", кн. 6, 1936 г. и намерила място в книгата му "Животът и изкуството". Той, който следи отблизо процесите в Съветския съюз, не може да не забележи еднаквото третиране на изкуството и на писателя от всички диктаторски режими. На конгреса на писателите в Москва през 1936 г. Максим Горки дава следната дефиниция на литературата, цитирана от Бадев: "Един фактор на социалистическа култура и възпитание на работните маси в духа на социализма, съветската литература трябва да представя едно-единствено колективно цяло, един мощен инструмент на социалистическата цивилизация". Бадев припомня и думите на Карл Радек на същия конгрес, че писателят трябва да участва в революцията като прост войник, защото първото условие за всяка армия е единството, вътрешната дисциплина. "Но друго нещо е характерно и извънредно поучително в този случай - отбелязва българският критик, - че едновременно с тия изяви на комунистите от Москва и Париж за "писателя войник и революционер", министерството за пропаганда в Германия бе обнародвало един манифест, в който бе писано: "Докогато в Германия съществува аполитично, неутрално, свободно и индивидуалистично изкуство, нашата задача не бива да се смята за изпълнена. В Германия не трябва да съществува вече нито един писател, който пише, без да изхожда от идеята за народност. На тая идея трябва да служат всички писатели. Художник, който отбягва тая служба, трябва да бъде преследван като враг на народа дотогава, докогато се откаже от своята съпротива".

След като подчертава, че това е "една пълна прилика по същество", която има еднакви последици: първо изгнание, каквато е участта на Томас Ман, Хайнрих Ман, Стефан Цвайг от Германия; Бунин, Куприн, Балмонт, Мережковски от Русия, а после - "унифициране на всички, които се поддават на партийна дисциплина", Бадев прави и своя извод, излага своето схващане за мястото и ролята на твореца в социума.

Стар е спорът между привържениците на чистото изкуство и застъпниците на тенденциозното, пропагандно изкуство. В много от статиите си Бадев взема страна, аргументирано защитава своята теза. Тя не е в съзвучие с разбирането за самоцелността на художественото творчество. За него е странна, неразбираема позата на писателя, изолирал се в своята кула от слонова кост, чийто дух витае в сферата на абстрактното, ирационалното, метафизичното. Необясним му е херметизмът на твореца, откъснал се от задачите на живота и потребностите на обществото. Бадев не приема и самоцелните формалистични експерименти на различните "изми" по това време. Дълбоко чужд е обаче и на типа поет, превърнал се в остървен словесен ратай на някоя партия. Негов идеал е творецът-гражданин, който не се отлъчва от "живия живот", идеал, който толкова напомня на идеала на Българското възраждане и сродява този забележителен талант с най-пълнокръвната традиция в нашата литература и изкуство.

С това, че слага знак за равенство между идеологията и практиката на комунизма и националсоциализма във време, когато голяма част от западните интелектуалци изповядват леви, болшевишки идеи, затварят очите си пред кървавата вакханалия на болшевиизма в Съветска Русия и с поведението си правят допустимо и възможно поробването на Средна и Източна Европа след

края на Втората световна война, Бадев вече се е самообрекъл и е подписал бъдещата си смъртна присъда. Нито московските господари, нито техните слуги в България могат да му простят обективната констатация: "Когато на писателя е отнета елементарната свобода на слово, идеи и отношения; когато той не е свободен човек на свободна държава; когато делото му се смята за задължителна повинност с програмни задачи и средства - и той страда неминуемо като творец, и рожбите му - като изкуство. Фактът, че германският расизъм и руският комунизъм си служат с абсолютно еднакви доводи против свободното изкуство, доказва най-убедително, че изкуството е преди всичко лично и свободно творчество, което по природата и задачите си трябва да стои над политико-обществените промени, които са всякога повече или по-малко временни. В надзвездни ли простори ще се движи художникът, или ще слиза долу, в подземията на труда - това трябва да става не по предписание на една или друга партийна или държавна власт, а по подсказване на личната му природа."

Читателите на Бадев особено през 1943 г. добре са разбирали кого има пред вид, когато говори за "неколцината" създатели на мащабни "гениални" планове за "нов световен ред". От една страна Маркс, Ленин и Сталин, а, от друга - Хитлер и Мусолини. Могат ли при това положение да му простят комунистите? Те са вбесени както от неговия антисъветизъм, така и от категоричното му разграничаване от всяка тоталитарна идеология. Знаем вече достатъчно неоспорими факти, благодарение на някои разсекретени документи и публикуването на редица забранявани исторически свидетелства, че националсоциализмът става възможен и набира сила и размах благодарение на НКВД, на сътрудничеството между Хитлер и Сталин. Ако някой споделя Хитлеровите идеи, той по-лесно и някак естествено би могъл след 1944 г. да се "преустрои" и да премине в редиците на другата тоталитарна партия - на комунистите. Но Бадев е чужд на разбирането за човека като "винтче" в партийния организъм, той е демократ от класически тип. Затова, заедно с Данаил Крапчев, също македонец и главен редактор на в. "Зора", е една от първите жертви на червения терор след 9 септември 1944 година.

Освен че отстоява естественото право на твореца да е свободен и независим, Бадев отхвърля и свещената крава на болшевиизма - партийността. Според характера на своята мисия и поради природата на изкуството писателят трябва да бъде надпартиен, да следи като наблюдател и арбитър политическия живот на своето време и да реагира, без да става оръдие на партия и пропагандатор на партийни програми. В същото време Бадев ясно прозира колко опасен порок може да бъде, колко разрушително върху духа на живота и нравите влияе всепартийността, която "повлича в своята пропаст понякога и писателя, и гражданина". Свидетели сме как уродливите метаморфози на този морален недъг - кланянето наляво, надясно и към центъра, ерозират днешното ни културно пространство и релативират ценности и морални категории. Водени от меркантилизъм, мнозина писатели и културни дейци днес сменят партии и позиции като носни кърпички, защитават какви ли не абсурдни идеи, стига да им платят добре определени кръгове, имащи интерес от пропагандирането чрез средствата на изкуството и науката на собствените си идеологии.

Какво в гражданската и критическа позиция на Йордан Бадев, освен подчертано българското му съзнание и просветения му антикомунизъм, вбесява неговите

врагове отляво дори и днес? Да налучкаме един от възможните отговори ни помага акад. Михаил Арнаудов. Две години преди 9 септември 1944 г. той изказва респектиращо мнение за достойнствата на Йордан Бадев: "Зная безусловната Ви искреност, неподкупната Ви съвест в литературни, национални и културни въпроси". Искреност и неподкупна съвест - на по-ласкава оценка един литературен критик едва ли може да се надява. Но комунистите добре разбират, че в лицето на най-ярките представители на културния елит на България, притежаващи споменатите качества, ще имат не само неподдаваща се на манипулиране и груб натиск интелектуална опозиция, но ще срещнат сигурно противодействие в постигането на главната си цел - превръщането на страната в придатък на СССР. Бадев е бил винаги толкова откровено ясен и определен по отношение на кардиналните национални и мирогледни приоритети, та тукашните болшевици не са могли да си правят илюзия, че ще успеят да го прекършат, да го унижат, да го смажат морално и интелектуално, както, за съжаление, успяват да постъпят с някои свои противници. Освен това българските слуги на Сталин още през злокобната 1938 г. го посочват с пръст по московското радио. Повод да бъде дамгосан е бележката му за издадения в Съветския съюз сборник с "народни песни и приказки за Сталин", където посочва, че това лъженародно творчество е нагласено, угодническо съчинителство.

Йордан Бадев като критик се отличава с тънък естетически вкус. Този безценен дар му позволява почти безпогрешно да оценява в хода на оперативната критика художествените достойнства на текущата литература, да открива и посочва естетически непреходните произведения. Примерите за обективната му и точна преценка са много. Макар да е принципен противник на комунистическата идеология в политиката и литературата, той не си затваря очите пред художествените постижения на Георги Караславов например и пише възторжена рецензия за повестта "Снаха". Намира поощрителни думи за разказите на Ст. Ц. Даскалов, сам пише добронамерено или поръчва на свои сътрудници в "Зора" да посочват хубавото в рожбите на истинското изкуство, създадени от клонящи на ляво писатели. Той търси и намира мостове - в честния поглед на авторите към общонационалните трагедии. Асен Разцветников е един от тях. Появилата се през 1934 г. негова стихосбирка "Планински вечери" Бадев нарича "най-хубавото достояние на лириката ни от няколко години насам". Тези песни "възкресяват посърналите надежди за творческите възможности на нашата лирика". Поетът му отправя няколко развълнувани реда: "Не зная как да Ви благодаря за статията - казаното е толкова хубаво и тъй хубаво е казано, че аз се боя дали съм го заслужил. Някога Вие написахте първата положителна статия за мен (при излизането на "Жертвени клади" - б.м., В.Р.) - сега пишете последен, но статията Ви пак е първа: по вдъхновение и възторг" (10 май 1935 г.).

През 1934 г. излиза книгата му "Скици на живите", където събира пръснатите си из печата портрети на 25 писатели, подредени по възраст. Не можем да не се съгласим с един от рецензентите на книгата - Стефан Станчев, че при портретуването критикът е ръководен от понятието за съвършено изкуство. Характеристиките са направени добросъвестно и честно, скиците са свежи и жизнени портрети, написани с тънко прозрение за неповторимата амалгама, получена от живот и творчество. Макар с тези есета Бадев да не си поставя големи литературно-критически задачи и да се ограничава със скромната цел да представи "в достъпен вид майсторите на българското художествено слово и най-ценното у тях", книгата му е посрещната с интерес и е оценена високо заради

образния и темпераментен език, заради изискания вкус и стил. Бадев не удовлетворява нечии лични амбиции или групови интереси, въздържа се да дава израз на литературни вражди и не се оставя в плен на предубежденията. Без съмнение, това достойнство на книгата е от особено значение във време, когато полемиката често пъти е прекривала позволеното, а марксистическата критика е обстрелвала от тесните си бойници всичко, което пърха извън прокрустовото ложе на болшевишките лозунги и догми.

За гражданската съвест на критика и за неговата почтеност особено силно говори реакцията му по повод злостната статия на Кирил Христов срещу Пенчо Славейков, д-р Кръстьо Кръстев, П. К. Яворов и П. Ю. Тодоров, излязла в кн. 2, год. XVI, 1941 г. в редактираното от Михаил Арнаудов списание "Българска мисъл". Професионалната и човешка съвест на Йордан Бадев не му позволява да замълчи и да отмине безстрастно хулите, както и нападките срещу едни от първенците на българската литература, които К. Христов нарича "банда". На уводно място в културната страница на вестника той помества страстно написаната статия "Не банда, а съзвездие", придружена с известната снимка на четиримата от кръга "Мисъл".

Със своя собствена физиономия, Йордан Бадев е далече от представата за елитарен естет, той няма вкус към спекулативно-критическото мислене. Така както смята, че е задължително писателят да бъде граждански отговорна личност, така и пред критика според него стои високата мисия да бъде верен на гражданския си дълг, да скъпи своята чест и съвест. Разбирайки така задачата си, в сочно написаните очерци той дири характерното за творчеството на писателите, открива изворите на вдъхновението им, преценява доколко е органична сплавта между замисъла и неговата реализация. Делото на критика е дело на любов и творчество според него, а не на разрушение и омраза. Критическото му верую е просто: "Не са петната, недостатъците на едно дело на изкуството, които образуват задачата на една критика и нейния обществен смисъл. Да намериш хубостите на една работа на духа и да ги посочиш на света, както сам ги виждаш, е много по-достойно, по-смислено и по-полезно, отколкото да издириш и установиш недостатъците й. Първото се върши с въодушевление, второто - само по дълг".

Представата за строго догматична художествена критика според Бадев е анахронизъм, отдавна изживяла времето си практика, рожба на европейската вяра в абсолютната власт на разума. В разрез с марксистическата теория в статията си "Литературна критика" той бележи, че изкуството трябва да се цени не с оглед на скрижални правила, а според природата и предназначението му и в този смисъл критиката е естествено, но и необходимо допълнение на изкуството. В основата си тя е субективно творчество, както и самото изкуство, казва Бадев и за да прецени едно поетическо творение, критикът трябва не само да го разбере с ума си, но и да го преживее естетически. Няколко години по-късно в статията си "Критици" (сп. "Златорог", кн.1, 1943) той отново се спира на сходството в творческия процес на писателя и критика. "Във вечната си същина изкуството не е знание - отбелязва Бадев, - не е специалност, а говор на душата, в чийто смисъл може да се проникне само по неговия собствен път - чрез интуиция".

Да се спре върху взаимоотношенията критици - писатели в контекста на историческото развитие и на различните литературно-критически и естетически

теории Бадев е провокиран от разгорелия се спор за "буржоазната" и "пролетарската" критика. На гласовете за законодателстващи критици той опонира: "...нито един истински литературен критик не е посегнал да чертае на изкуството път на развитие, като му сочи сюжети, средства, идеи и стил. Това имаме днес в Съветска Русия, но тия, които "насочват развитието" там, съвсем не са литературните критици, а политическите диктатори". И по-нататък: "Литературната критика, прочие, в съвременна Русия се покрива напълно със системата на "прескрипциите" или в най-щастлив случай има крайната задача да проверява дали известно дело на изкуството е в хармония с идеята за съхранение и затвърдяване на съветската държавна система. Тук се сключват рамките на свободното ѝ упражняване. Такава се мъчи да бъде и у нас комунистическата литературна критика, която, както комунистическата мисъл въобще, върви открай време подир стъпките на руската". Комунистическата критика у нас е "робски подражателна, когато теоретизира и площадно партизанска в практическото си упражнение". Тя има, продължава Бадев, "само два термина, две мерки за поезия и изкуство въобще: буржоазно - което значи отживяло, реакционно, фашистко и пр., и пролетарско - което значи изкуство на революцията, на прогреса, на... руската съветска държава". Както казах вече, комунистите не можаха да му простят тази истина. Довчерашните му отрицатели и днешни преоценители, събрани в един и същи субект, не забравят и няма да забравят тъй наречената от тях бадевщина, тоест убеденото неприемане на болшевишката идеология и практика.

Отделна голяма тема е да се обгледа и прецени всичко, излязло под перото на Йордан Бадев за отражението на националноосвободителните борби на българите в Македония в творчеството на най-добрите ни писатели; написаното от него за поетите, родени в тази многострадална българска земя, отказали се от лично творчество и изява, за да се жертват за нейната свобода; спомените му; статиите за неговия роден край. Сред това неоценимо богатство централно място се пада на книгата му за Даме Груев, която е образец в жанра. Издадените приживе негови книги са "От ранно детство" (1928), "Скици на живите" (1934), "Животът и изкуството" (1938) и "Даме Груев" (1943).

Неотпечатана остава книгата на Бадев "Творци и съчинители", предложена на книгоиздателство "Хемус" в края на 1943 година. Тя е одобрена от главния редактор на издателството Цвети Иванов и дадена за набор. Първите шпалти започват да излизат през март 1944 г., но политическите събития осуетяват нейното отпечатване. В ръкопис, запазен от сина му Бойко Бадев, остава книгата "Скици на съвременни български писатели", включваща портрети на 46 български писатели. Някои от тях видяха бял свят на страниците на в. "Литературен форум" през 1998 година. Разпилени из периодичния печат на 20-те, 30-те и 40-те години на ХХ век са много статии на Йордан Бадев по най-различни теми: музика, театър, изобразително изкуство, обществени въпроси. След съответния подбор те биха обогатили не само представата ни за критика и публициста, но преди всичко биха добавили важни, липсващи черти и факти, съзнателно изтрити от комунистическите влъхви, към картината на общественно-политическия и културен живот у нас в онези години на свободно развитие и просперитет на Царство България.

В първите години след 1990-та изглеждаше, че се разделяме не само с плановото социалистическо стопанство, а и с комунистическата идеология.

Изглеждаше, че ще бъде извършена обективна преоценка на българската история и на българската литература. Оказа се, че новите поколения нито изучават неизопачените факти за нашето минало, нито имат реална представа за истинските стойности в художествената ни литература. Те продължават да се обучават чрез лозунгите в стихотворна форма на съветския шпионин и касиер на комунистите-терористи Никола Вапцаров, чрез идеологизираните романи, повести и стихотворения на писателите комунисти, а творчеството например на Теодор Траянов, Кирил Христов, Фани Попова-Мутафова, Димитър Шишманов и други жертви на комунистическата диктатура не са предмет на изучаване и признание. А днес вече никой не се и сеца за тях...

© Виолета Радева

© Електронно списание LiterNet, 14.04.2018, № 4 (221)